

Converses

«El temps de la cura no és un temps lliure, sinó estructuralment
exigit a les dones»

Conversa amb Maria Ángeles Durán

Sandra Obiol

En febrer de 2012 la catedràtica de Sociologia del CSIC Maria Ángeles Durán fou investida com a Doctora Honoris Causa per la Universitat de València. El també catedràtic de Sociologia, en aquest cas de casa nostra, i vicerector de Cultura de la UV, Antonio Ariño, a la seua *laudatio* feia palesa la transcendència de la figura de Durán, no només per la vàlua i extensió de la seua tasca científica sinó també per la seua capacitat de transformar consciències a través del qüestionament del coneixement «de sentit comú» que tan negatiu ha estat per a les dones al llarg de la història. Enguany Publicacions de la Universitat de València (PUV) ha tret a la llum *La riqueza invisible del cuidado* (2018), una obra immensa no només perquè posa de relleu el profund coneixement de Durán sobre el tema que l'ha acompanyat al llarg de tota la seua trajectòria —el treball no remunerat, la cura, i el seu pes en la nostra economia, tradicionalment ocupada en altres disquisicions—, sinó també per la intenció pedagògica que trasllueix aquest llibre antològic, que recull una mostra àmplia de l'obra de Durán. La lectura de la seua obra no sols proporciona una anàlisi minuciosa de la nostra realitat sinó que també invita a entendre la importància de canviar la metodologia d'anàlisi per tal de poder copsar la complexitat i l'abast complet de la nostra realitat. I això, com bé ens diu Ariño, mostra que «no hay ciencia sin ética política».

És important, doncs, incloure la mirada de Maria Ángeles Durán en un monogràfic com aquest, dedicat al que ens resta avui del convuls 68, al que ha passat d'aleshores ençà, quan han estat les dones les que han protagonitzat els canvis més importants de les darreres dècades a la societat occidental (i no només). Els canvis demogràfics, laborals, familiars han estat encapçalats per la transformació del seu paper a l'espai públic en la lluita per assolir la igualtat de dret i de fet. I precisament Maria Ángeles Durán ha contribuït fermament al dibuix d'aquest camí en molts aspectes. En primer lloc per il·luminar allò que durant anys, i encara avui, ha estat

Sandra Obiol Francès (Alacant, 1977) és professora al Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València i membre del consell de redacció de *L'Espill*

enfosquit: la realitat de les dones a través de l'anàlisi de la feina que es fa a les nostres llars fonamentalment, però també a altres indrets: en el terreny de la cura. Una dimensió fonamental del benestar de les persones que Duran ha fet que arribe també a la definició acadèmica d'aquest benestar i amb això a la gestió política. El seu llibre *De puertas adentro* (1987) suposà un punt d'inflexió per a l'anàlisi del benestar però també per a l'anàlisi del treball, un camp encara avui fonamentalment androcèntric en què les evidències mostrades per M. A. Durán han suposat un sotrac.

La tasca d'encetar camins en l'activitat científica ha estat també acompanyada d'altres fites assolides per les dones de la seua mà: fou la primera catedràtica de Sociologia a l'Estat espanyol, i amb això comencem la conversa/entrevista que m'encomanen des de la revista *L'Espill*, intercanviant per correu electrònic amb Maria Ángeles Durán un seguit de preguntes que amablement respon mentre patim un estiu cada vegada més llarg.

Vostè fou la primera dona catedràtica de Sociologia a l'Estat espanyol. Això vol dir que durant un temps en seria l'única. Intento posar-me al seu lloc i sé que això requereix talent i esforç però m'imagino que també implica una certa solitud, ¿estic encertada?

Si, la soledat pesava molt, però tenia un aspecte bo, la consciència d'anar conquerint posicions. No solament per mi o per a mi, sinó per i per al conjunt de les dones. Vaig notar per primera vegada l'alleujament d'aquesta soledat en 1985, en la Conferència de Nacions Unides i els fòrums paral·lels a Copenhaguen. Allí vaig trobar professores i investigadores d'altres països a les quals preocupaven problemes teòrics i metodològics similars als que em preocupaven a mi, per exemple, la delimitació dels subjectes col·lectius o la periodització en la Història.

Fou però catedràtica de Sociologia amb una línia de recerca en què reclamava una mirada diferent sobre la realitat, de fet he llegit en moltes entrevistes que li han fet aquesta reivindicació seua de la necessitat de mirar d'una altra manera. Aquesta mirada androcèntrica que amarava tota la seua —la nostra— realitat, contribuïa a aqueixa solitud?

La mirada androcèntrica era dominant a tot arreu, només se salvava en part a l'àmbit familiar. Però l'Acadèmia, els partits, l'Església, les empreses... a totes les institucions dominava aquesta perspectiva que es feia passar per natural. Els moviments socials de les dones eren encara minoritaris, però ja incorporaven perspectives més integradores i complexes.

No hi ha dubte, encara que molts el vulguen menystenir, que el feminisme ha sigut bàsic en la conformació de la nostra realitat. En aquest número, L'Espill es planteja

la realitat després del 68 i fins avui mateix. Podria identificar els principals èxits del feminisme, i també els fracassos?

Els assoliments del feminisme han sigut molts: en l'educació, les lleis, la llibertat corporal, el reconeixement social... El valor essencial que mou el feminisme és la cerca de la justícia. Resta pendent la transformació de l'ocupació, que només s'aconseguirà amb grans canvis en el model productiu i el repartiment de la cura. Internament, crec que el risc més gran per al feminisme és de creure's capaç d'actuar en solitari, sense aliar-se amb altres moviments socials amb els quals comparteix valors i objectius.

Precisament per aquesta consideració que pot marxar tot sol, i que em resulta interessant, ha rebut pocs suports el feminisme. Està massa a soles en la seua lluita?

El feminisme ha rebut suports des d'àmbits molt diferents. Hi ha feminisme en moviments ciutadans, especialment de dones, però també en els partits polítics, en associacions culturals i en moviments religiosos. Cap moviment social té l'exclusiva del feminisme, i convé distingir entre les declaracions manifestes i les realitats subjacents. En general, els moviments anomenats d'esquerres són més amistosos respecte al feminisme que els que anomenem de dretes, però no és una frontera tan rígida com es podria suposar. Per exemple, dins de l'Església catòlica, que sembla un baluard antifeminista per haver interpretat de manera molt negativa el concepte de gènere, hi ha no obstant nuclis molt puixants de defensa de la igualtat de la dona. Històricament, l'Església catòlica ha propiciat la subordinació de la dona en línia amb la reinterpretació de textos de sant Pau; no obstant això, durant segles l'Església ha sigut una via d'alliberament per a dones que no volien assumir els papers tradicionals i també ha ofert espais de refugi per a dones en condicions de perill i vulnerabilitat social.

És evident, i ho sabem en grandíssima part gràcies al seu treball, que la cura és un element clau en la nostra realitat i ho serà encara més en el futur. Al seu llibre La riqueza del cuidado realitza una anàlisi minuciosa d'aquesta cura i del que suposa en termes econòmics i també temporals. Hi proposa un concepte estimulante: una nova classe social, el «curatorat», que qüestiona les anàlisis clàssiques de l'estructura de classes a més d'obligar a repensar la nostra realitat des d'aquesta dimensió, que ha estat oculta, bé que en certa manera encara ho està. Ens podria explicar per què és pertinent incloure aquesta nova classe social i com pot millorar l'anàlisi de l'estructura social?

He encunyat el terme *curatorat* per a referir-me a un fenomen característic de les societats capitalistes desenvolupades, en les quals el mercat laboral està molt regulat

i els salaris mitjans són alts a causa de la productivitat elevada de la fabricació industrial. La demanda de cures per part del que en termes econòmics es diria demanda insolvent no té satisfacció possible si cal remunerar-la dins d'aquest esquema a preus de mercat. Això significa que ni els xiquets, ni els malalts, ni els aturats, ni els marginals, ni els molt ancians poden adquirir per si mateixos la cura que necessiten. Per això, és una necessitat estructural per al manteniment de la societat que la cura s'adscriba a un grup social al qual no s'apliquen les regles generals del mercat de treball i que es trobe en una situació de subordinació respecte als serveis públics i les xarxes familiars i de voluntariat. A aquest grup se li encarrega i responsabilitza de la cura que no pot prestar-se a través del mercat. Està constituït majoritàriament per dones i, en proporció creixent, per població immigrant. És una nova classe social, amb identitat similar a la que van tenir en altres èpoques el proletariat o la pagesia.

En la seua obra exposa que el vertader repte per a la cura, i per a la nostra societat, és l'atenció a la gent gran. Una necessitat de cura que ha d'augmentar de manera acusada en els pròxims anys. No obstant això, estem centrant la nostra atenció en els xiquets, com bé assenyala també. Davant això, em sembla que la percepció que tenim de quines són les necessitats de cura dels infants és cada vegada més elevada i complexa i se'ns reclama estar més informats. Té aquesta mateixa impressió?

L'atenció als xiquets és, efectivament, molt demandant, molt exigent. Els xiquets són molt escassos, planificats i amb una piràmide de població quasi invertida; disposen de molts cuidadors teòrics i persones que dipositen en ells el seu afecte i el simbolisme de la continuïtat. Els serveis per a xiquets són presents a tot arreu —més que no pas els serveis per a malalts i ancians—, perquè són sol·licitats i defensats per un sector de la població jove, combatiu, ben qualificat, i amb molta capacitat per a organitzar-se socialment.

I què pensa dels permisos de maternitat/paternitat iguals i intransferibles?

Els permisos intransferibles de paternitat són un avanç social però la societat encara està molt poc inclinada, en la pràctica, a acceptar-los.

¹ Impulsats per la plataforma cívica PPIiNA (<https://igualeseintransferibles.org/>) i duts al Congrés dels Diputats per Unidos Podemos, aprovats per unanimitat i ara en plena tramitació de la llei, aquests permisos de maternitat/paternitat suposen una combinació de temps per a la cura en el qual el permís de paternitat i el de maternitat s'equiparen i són remunerats completament. Es tracta d'una demanda per a assolir igualtat de dones i homes al mercat de treball, però que ha obert un interessant debat al si del feminisme

Com dèiem, en contrast amb la preocupació pels xiquets i xiquetes, l'atenció a la velle-sa, la discapacitat i la malaltia no suscita a penes interès, en conseqüència les mesures de suport públic a tenir-ne cura són també molt limitades. Creu que té a veure amb una percepció social diferent davant les diferents necessitats de cura? Caldria incidir en un canvi cultural en el tema?

L'envelliment de la societat és un gran èxit històric. No obstant això, la visió actual dominant és considerar-lo un cost i un fracàs. No hauria de ser així, encara que tampoc cal minimitzar els aspectes col·laterals negatius de l'envelliment. El canvi d'actitud es veurà propiciat per canvis en tots els aspectes de la vida social, des del legal fins a l'estètic, passant per l'econòmic. En realitat, el repte és enorme, perquè la nostra societat està pensada per a cicles vitals molt més curts i cal reinventar una estructura productiva i uns valors socials adequats a aquesta nova realitat.

D'altra banda ens parla al seu llibre de la cura com a riquesa, i això és indubtable. Però també té una cara fosca molt important: sacrifici, submissió, relacions de dominació... dimensions negatives que en certa mesura se sustenten en el compromís moral de formar part d'una família. Pensa que la intervenció d'altres agents podria solucionar aquesta part fosca de la cura? Podem fomentar un dret a cuidar i ser cuidats?

El dret a cuidar i ser cuidat sona molt bé, però en la pràctica és enormement difícil d'aplicar. Requereix una reorganització de l'estructura productiva que afecta les empreses, l'Estat, les llars i el voluntariat. No es pot fer que recaiga exclusivament sobre les llars ni sobre les empreses. Tampoc no pot donar-se com un regal gratuït, ja que aquest regal de l'augment dels anys de vida és el resultat de les aportacions de molts factors diferents i el seu cost ha de ser redistribuït entre tots. Especialment afecta els papers tradicionalment atribuïts a dones i homes, i trenca l'esquema tradicional de divisió entre allò públic i allò privat.

I si férem això, com ho podríem fer compatible amb carreres que generen una important identitat en els seus treballadors (com les professions creatives, o les mateixes professions acadèmiques), que exigeixen una intensa dedicació i una organització temporal totalment incompatible, tot sovint, amb la rigidesa d'una part important de la cura?

La compatibilitat de la cura i de la dedicació intensa a la vida professional o a altres activitats igualment absorbents és pràcticament impossible. Cal obrir un espai a la cura en la creació de la identitat individual. Hem d'incorporar a la nostra imatge de nosaltres mateixos que hem sigut receptors de cures i haurem de ser donants de cures. Aquest canvi d'identitat ha d'afectar tothom: homes i dones, executius i mestresses de casa, etc. Actualment, la compatibilització s'aconsegueix mitjançant

segmentacions en el temps diari, en el cicle vital, reforçades per segmentacions espacials. La transició entre aquests temps i espais és ara com ara molt abrupta, dura i poc reeixida. L'objectiu és fer-la més fluida, compartida per tota la població i integrada en la resta d'aspectes de la vida.

I tota la cura, com assenyala, es dona en un temps. M'agradaria molt que ens expliqués per què diu que el temps de les dones és un temps expropiat. I quines conseqüències pot tenir en la salut de les dones, en les seues relacions personals i d'oci, etc.

El *temps expropiat* és una expressió que vaig encunyar fa alguns anys en un congrés de filosofia. Amb això em referesc al fet que el temps de la cura no és un temps lliure, sinó estructuralment exigit a les dones. Amb la incorporació de les dones a l'educació i a la vida pública, es fa més agut el contrast entre aquesta hipoteca del temps i el privilegi dels grups socials que disposen del seu temps per a si mateixos. També he encunyat, en correspondència i com a termes oposats, els d'*exempts* i *alliberats*. Són els grups de població, principalment homes i/o joves, que es consideren deslligats de qualsevol compromís de cura amb la resta de la població.

I com a conclusió, què pensa sobre la manera en què el feminisme ha contribuït a modelar la realitat que habitem? Què creu que ens espera en el futur en termes de cura i de la seua organització social? Quin paper hauria de jugar el feminisme?

El futur de la cura depèn de molts factors diversos. Per la meua perspectiva professional, tinc tendència a destacar els canvis en l'oferta i la demanda que es deriven dels canvis demogràfics, especialment el descens en el nombre de xiquets i l'augment en el nombre d'ancians. Com he mostrat en el recent llibre *La riqueza invisible del cuidado* (PUV), els nivells de desenvolupament i les migracions són també elements clau en aquest tema. El tipus de demandes canviarà, i també canviarà el tipus de persones que poden proporcionar la cura. És quasi impossible que els serveis públics puguin sufragar per via d'impostos la creixent demanda de cura per a persones majors, i cal trobar solucions noves a aquest nou desafiament. La cooperació, la reducció d'algunes expectatives, el canvi de valors, són alguns dels elements que permetran atendre en el futur l'augment en la demanda de cures i la redistribució tant de la demanda com de l'oferta. Però cal no oblidar que els canvis socials no solament depenen de la demografia, l'economia o les lleis. L'art, per posar un exemple, pot precipitar canvis que estan gestant-se però encara no s'han fet explícits. Una pel·lícula, una cançó o un còmic poden ser a vegades més eficaços per a accelerar el canvi que una tesi doctoral en què s'expliquen minuciosament els detalls d'una situació que canvia.

Acabem ací l'entrevista, moltes gràcies pel seu temps. ☺